

Állj pályára!

Pályaorientáció a középiskolában

Molnár Kriszta – Rabec István

A kutatás a **Bethlen Gábor Alap** anyagi támogatásával valósult meg.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
Milyen világban választanak pályát a „mai fiatalok”? A posztmodern emberképe és a kockázattársadalom	4
Életpálya modell – folytonos választás	5
Munkaértékek – értékek a munkában	7
KUTATÁSMÓDSZERTAN.....	8
EREDMÉNYEK.....	10
Társadalomstatistikai és családi háttér.....	10
A választást befolyásoló sztereotípiák	15
Tudatosság a választás terén	17
A diákok énképe, erősségek	20
A döntés mögötti értékrend	23
A szakmák ismerete és megítélése	26
A diákok jövőképe.....	28
ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK.....	33
ZÁRSZÓ	34
Szakirodalom	36

Tandem, n.o., 2012.

Budapest–Pozsony–Dunaszerdahely

Bevezetés

A Tandem n. o. nonprofit szervezet keretében 2009 óta különböző, elsősorban módszertani, pályaorientációs képzések kapcsán folyamatosan dolgozunk szlovákiai magyar pedagógusokkal és középiskolás diákokkal. Munkánk során azt tapasztaltuk, hogy a pályaválasztás mindkét fent említett csoport számára komoly nehézséget jelent. A tanároknak azért, mert nincsenek megfelelő eszközeik, módszereik arra, hogy valós segítséget nyújtsanak diákjaiknak pályaorientációs kérdésekben, az egyetemi képzés erre nem készíti fel őket, ráadásul az iskolában erre alig jut minőségi idő és tér. A középiskolások pedig bizonytalanok, tanácstalanok, és a pályaválasztással kapcsolatos döntéseiket sokszor ad hoc módon, a képességeiket kellőképpen fel nem mérve hozzák meg. Kutatásunk alapvető motivációja az volt, hogy a gyakorlatban is alkalmazható megoldást keressünk erre a problémára – az eredményekre építve olyan valós eszközt, módszert, tréningprogramot dolgozzunk ki, amely képes segíteni a diákokat pályaválasztásukban.

A személyes tapasztalatokon kívül a pályaorientációval való tudatos foglalkozás szükségszerűségét a népszámlálási adatok (2001)¹ is indokolják, amelyek szerint a szlovákiai magyarok körében magasabb a munkanélküliség aránya a szlovákokénál, illetve általában véve alacsonyabbak a műveltségi mutatók. Ennek oka egyrészt az előnytelen gazdasági helyzetben keresendő, azonban jóval kevesebb figyelem jut arra, hogy a helyzet kialakulásában milyen szerepet játszik az átgondolt, ill. éppenséggel át nem gondolt, tudatos vagy kevésbé tudatos pályaválasztás és azoknak a készségeknek, képességeknek a fejlettsége vagy megléte, ill. nemléte, amelyek a mai posztmodern társadalomban a sikeres előrelépéshez szükségesek. Ezen tényezők nem elhanyagolhatók a kisebbség hosszú távú fennmaradásának tekintetében sem.

Társadalmi szempontból a pályaválasztás kérdésének bonyolultságát jól szemlélteti Csíkszentmihályi Mihály, aki az Egyesült Államokban végzett széleskörű pályaorientációs kutatást középiskolások körében, kötete bevezetőjében a következő tényezőkre hívja fel a figyelmet: A mai felgyorsult világban a fiatalok számára a felnőtt produktív szerepek többé már nem kiszámíthatók. A boldoguláshoz szükséges információk köszönőviszonyban sincsenek a negyven évvel ezelőtti szükségességekkel, és az egy évtized múlva betölthető állások jellegét elképzelni sem tudjuk igazán, megjósolni pedig még annyira sem. A fiatalokat a jövőre felkészíteni hivatott család, az iskola és a

¹ A 2011-es népszámlálás erre vonatkozó adatait még nem tudtuk elérni, azonban a közeget ismerve és a politikai, gazdasági változásokat követve feltételezzük, hogy nem fognak ellentmondani a korábbiaknak.

tágabb kulturális környezet ezenközben még mindig a régi, avitt elképzeléseket szajkózza arról, hogy mire van szüksége egy fiatalnak az eredményekben gazdag felnőtt élet kialakításához. Az ifjúság jövőre való felkészítését átruháztuk az iskolára, miközben egyáltalán nem vagyunk meggyőződve arról, hogy az iskolák rendelkeznek a megfelelő eszközökkel. (Vö. 2011, 21-43.)

Bár a középiskolás diákok helyzete és lehetőségei az Egyesült Államokban és Szlovákiában különböznek, azonban Csíkszentmihályi a posztmodern társadalom kihívásairól ír, amelyek Szlovákiában is érzékelhetően megjelennek.

Jelen tanulmányunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a szlovákiai magyar középiskolások, gimnazista diákok hogyan gondolkodnak leendő pályájukról, mi alapján választanak foglalkozást maguknak, melyek azok a tényezők, amelyek ebben a döntésben befolyásolják őket. Továbbá kíváncsiak vagyunk arra is, hogy ennek a döntési, ill. választási folyamatnak hol vannak a legnagyobb elakadásai, ahol leginkább segítségre, támogatásra, esetleg tanácsra szorulnak.

A szlovákiai magyar középiskolások pályaeorientációjáról mindeddig nem készült reprezentatívnak mondható felmérés. Nem kifejezetten ebben a témában, de a korosztályt vizsgálta a Mozaik 2001 elnevezésű vizsgálat, amely a volt szocialista országokban élő ifjúság helyzetében bekövetkezett változásokra és folyamatokra összpontosított. Elsősorban a határon túli magyar fiatalok anyagi és kulturális erőforrásairól, életmódjáról és értékrendszeréről akart átfogó képet kapni (Szabó 2002). A kutatásban használt kérdőívekben az értékeken kívül rákérdeztek a diákok továbbtanulási szándékára is. A kutatás eredményeiről lásd még pl. Lampl 2005, 2006.

A Szlovákiában élő magyar anyanyelvű végzős középiskolás diákokat vizsgálta továbbá Tóth Erzsébet Fanni és Morvai Tünde (2010), akik a diákok jelen- és jövőpercepcióját kutatták.

2011 őszén egy kérdőíves vizsgálat keretében hat szlovákiai magyar gimnáziumban 430 diákot kérdeztünk meg pályaeorientáció témában. Jelen dolgozatban a kutatás elsődleges eredményeiről számolunk be.

A tanulmányunkat egy rövid elméleti és módszertani rész után a kérdőív témái mentén építettük fel: családi háttér; pályaválasztással kapcsolatos sztereotípiák; a diákok tudatossága és preferenciái; a diákok én-képe, erősségek; a diákok jövőképe; szakmák ismerete és megítélése; a diákok értékrendje, a pályaválasztással kapcsolatos információforrások. A tanulmányt egy rövid összefoglaló zárja.

Milyen világban választanak pályát a „mai fiatalok”? A posztmodern emberképe és a kockázattársadalom

Ebben a fejezetben – mielőtt hozzáfognánk a kutatási eredményeink tárgyalásához – áttekintjük azt a kontextust, amelyben a kutatásunk zajlott, mégpedig úgy, hogy a látószögünket a legszélesebbtől, vagyis az össztársadalmi képből szűkítjük az egyén életpályája, majd pedig az életpálya alakulását meghatározó értékrend felé.

Kutatásunk **társadalmi közegét** – akár a felnőttekre, akár a vizsgált diákokra nézve – a **kockázati társadalom** meghatározással tudnánk leginkább jellemezni. A kockázati társadalomban mindenki maga felel saját életéért, neki kell felépítenie saját magát, definiálnia személyes céljait és kialakítania kapcsolatrendszerét. A posztmodern által szabott keretekben és elvárásokban az embernek mind **identitásában**, mind pedig **földrajzilag** nagymértékben **mobilisnak** kell lennie, hiszen a globalizáció által áthatott gazdaság olyan munkaerőt keres, amelyet a világ bármely pontjáról bevethető. Ez a nagy **rugalmasság-szükséglet** eredményez egy olyan társadalmi nyomást is, mely szerint nem érdemes ma már egy kultúrában tartósan gyökeret verni, ennek következtében kialakul egy sajátos individualizálódás. Ez a jelenség a hagyományos kultúra- és nemzetfelfogás felől nézve szembe megy a tradícióknak és **elgyökértelenedésnek** nevezhető, az egyén számára pedig szintén küzdelmet jelent, aki a családból a hagyományos minták nyomását, a világ felől pedig az örökös átalakulás és átrendeződés kényszerét észleli. A posztmodern embernek ezt az alapélményét Sigmund Bauman „**cseppfolyós életnek**” nevezi (idézi Siba 2010:11).

Az egyénnek tehát újra és újra meg kell találnia saját szakmai fejlődésének irányát, újradefiniálni saját céljait és identitását. Ami egyben azt is jelenti, hogy nincsenek már lineáris, egy irányba haladó életutak, hanem részekből összeálló utazások vannak, kerülőutakkal, mellékvágányokkal és újrakezdésekkel. Mindenki maga hozza létre saját egyéni etikáját, csakis ő találhatja meg élete értelmét. Ezt a folyamatot Ulrich Beck elnevezése nyomán "**barkácsolt életútnak**" (Ulf Preuss-Lausitz 1997) nevezzük, szocializációelméleti értelemben pedig egyéni felépítésű szocializációnak. Ennek megvalósításához az egyénnek tudnia kell önállóan gondolkodni. Képesse kell válnia arra, hogy akár naponta újabb és újabb döntéseket hozzon. Ehhez pedig elengedhetetlen a **benső stabilitás, a nyitottság** az új, váratlan élethelyzetekre, az **empátia** más emberek iránt, **bátorság és rugalmasság**, valamint a képesség a szakmai tudás **folyamatos megújítására**. Más megfogalmazásban: a kezdődő huszonegyedik század rizikótársadalmában élő embernek magas színvonalú képzettséggel kell rendelkeznie, és nem csupán azért, hogy versenyben maradjon, hanem azért is, hogy saját életét megfelelően alakíthassa. Ehhez viszonylag korán kell a fiataloknak önállóvá válniuk, s megtalálniuk a "jó élethez" vezető egyéni útjukat, miközben pszichikai értelemben autonóm lényé válnak.

A posztmodern milió fontos következménye az is, hogy a világ által sugallt **idealizált énkép** és **rengeteg választási lehetőség**, valamint a bizonytalan környezet által feszültségben tartott valós énkép között egyre nagyobb szakadék tátong. A saját munkánkban tapasztalt új trendekre fordítva a következőképp ragadható meg ez a jelenség: a mai középiskolások az érettségi időszakára már megtanulták, hogy merni kell nagyot álmodni, látnak maguk körül számos sikersztorit, ezért ők maguk is képesek saját maguknak csillogó-villogó, szépre rajzolt jövőképet alkotni. Azt azonban, hogy mik a saját képességeik, erősségeik, tehetségük, nem igazán látják reálisan, mivel sem a kortársaiktól, sem a szüleiktől, sem pedig a tanáraiktól nem kapnak valós visszajelzéseket, és rendszerint nincs is eszközük a mélyebb önismereti munkára. Amikor pedig szembesülnek a két kép közti óriási szakadékkal, könnyen elbizonytalanodnak, hiszen a sztár-jövő egyszer csak karikatúrává válik, a tükörben látott képről pedig fogalmuk sincs, hogy mire elég.

Életpálya modell – folytonos választás

Az emberi életpálya modellezésére sokan sokféle megközelítést hoztak, mi a munkánk során leginkább a **Super-féle „életpálya-szivárványt”** használjuk (Kovácsné 2007 alapján). Ez a modell a szakmai fejlődést az egyén és a környezet interakciójaként magyarázza. A **személyiség fejlődése** bizonyos életszakaszokban összekapcsolható a **szakmai fejlődési folyamatokkal**. Super a megközelítésmódjában két alaptételt rögzít, az egyik azt állítja, hogy a **pályaalkalmasság multipotenciális**, vagyis az embert egyéni jellemzői többféle pályára is alkalmassá teszik. A másik pedig az az alaptétel, hogy a szakmába való **beilleszkedés** egy **folyamatosan végbemenő** fejlődés. Ebben a szemléletben, amelyet mi is sajátunkénak vallunk, a pálya felfedezési, választási, beilleszkedési folyamatai az egész élet folyamán végbemenő egymásutánjaként elemezhetők. Super **öt fő szakaszra** osztja az emberi életpályát, ezek a stádiumok pedig még további két vagy három fázisra oszthatók.

1. A **növekedés** stádiuma születéstől **14 éves korig** tart. Az önfelfogás a családban és az iskolában, illetve azokon a személyeken keresztül alakul ki, akikkel a gyermek folyamatosan érintkezik. Az egyes életszakaszokra különböző életkori pszichológiai sajátosságok jellemzők.
 - **Fantázia** fázis (4-10 éves kor): a szükségletek kielégítése fontos, és fantázia alapján a gyermek különféle szerepeket játszik.
 - **Érdeklődési** fázis (11-12 éves kor): a kialakuló hajlamok és a fokozott kíváncsiság határozza meg a tetteket és tevékenységeket.

- **Képességek** fázisa (13-14 éves kor): a képességek egyre nagyobb szerepet játszanak azokban a tervekben, amelyek a szakmai, illetve pályaelképzelésekre irányulnak. Megkezdődik a tájékozódás a szakmai és szakképzési követelményekről.
2. A **felfedezés** stádiuma 15 éves kortól 24 éves korig tart. Az egyén kipróbálja önmagát az iskolában, szabadidőben és a részidős elfoglaltságokban, illetve az ezekkel járó szerepekben. Fontossá válik az önvizsgálat, önismeret, és az ismerkedés a különféle szakmai lehetőségekkel.
 - **Puhatolódzás** fázisa (15-17 éves kor): a választások nem tartósak, ezek kipróbálása a fantáziában zajlik, de a valóságban is megjelenhetnek. A valóságos szerepeket ebben a fázisban a szakkörök és az alkalmi munkavállalások jelentik. Ezekben konkrét módon jelennek meg a személyes érdeklődések, képességek, a személyiség értékei, a lehetőségek keresése.
 - **Átállási vagy átmeneti fázis** (18-21 éves kor): az önelképzelés szakmai területen való realizálása, amennyiben a fiatal munkát vállal vagy szakmai képzésre jelentkezik. A döntési folyamatot a valóság meghatározó elemei erőteljesen befolyásolják.
 - **Kipróbálás** fázisa (22-24 éves kor): eldől, hogy a fiatal teherbíró képessége összhangban van-e az általa választott szakmával, illetve megfelel-e számára az adott tevékenység. Ez a fázis alkalmat ad az öndefinícióra és az ennek megfelelő szakmai szerep összhangjának ellenőrzésére. A megállapodás stádiuma 25 éves kortól 44 éves korig tart. Az a személy, aki alkalmas tevékenységet talált, megkísérli, hogy ezen a területen tartósan tevékenykedhessen.
 3. **Kísérleti** (kipróbálási) fázis (25-30 éves kor): mindenki meggyőződik arról, hogy az általa választott pálya megfelelő-e számára.
 4. **Stabilizáció fázisa** (31-44 éves kor): az egyén arra törekszik, hogy a munka világában szilárd helyet biztosítson magának. Super szerint ez a szakmai élet kreatív szakasza.
 5. A **fenntartás** stádiuma 45 éves kortól 64 éves korig tart: cél a munka világában elfoglalt hely megtartása, új feladatok csak az eddigi szakmai életpályával összefüggésben léphetnek be.
 6. A **hanyatlás** stádiuma 65 éves kortól kezdődik, csökken a munkavégzés aktivitása, végül teljesen megszűnik, ami új szerepek kifejlesztését igényli.

Munkaértékek – értékek a munkában

Kutatásunk elméleti hátterének másik alappillére a munkaértékek vizsgálata, amelyben szintén **Super** módszereit követtük, az általa kialakított értékválasztás-kutatás alapján alakítottuk ki a saját eszközeinket. Ennek a megközelítésnek az előnye, hogy **egyszerre veszi figyelembe a pszichológiai, szociológiai, gazdasági és szociokulturális összefüggéseket** és ezek befolyását az egyén életpályájára, valamint összekapcsolja a személyiségből és a környezetből származó hatásokat (Kovácsné 2007).

Ahogy fentebb is utaltunk rá, Super abból indul ki, hogy az emberek képességeikben, érdeklődési körükben és személyiségükben különböznek egymástól, ilyen módon, a tulajdonságaik alapján **többféle pályára** alkalmasak. Egy adott pálya speciális képességek, érdeklődési körök és személyiségjegyek struktúráját igényli. A pályaválasztást folyamatnak kell tekinteni, mert a pályával kapcsolatos preferenciák, tulajdonságok, egyéni elképzelések és tapasztalatok változnak az évek folyamán.

A szakmai fejlődés az **önismeret alakulásának eredménye**, amely a veleszületett adottságokból kiindulva, a saját elképzelés és a valóság közötti összhang keresésével, szerepek elsajátításának és gyakorlása által zajlik. A munkával és az élettal kapcsolatos **elégedettség** attól függ, milyen mértékben talál az egyén **lehetőséget** képességeinek, érdeklődési körének, személyiségjellemzőinek és értékítéleteinek érvényesülésére.

Super a saját elmélete alapján kidolgozott egy olyan munkaérték-vizsgálatot, amelyet többféle adaptációs formában ma is használnak. Ezen munkaértékek egy részét vizsgáltuk mi is a középiskolások körében (ennek részletes leírása a módszertani fejezetben található).

Super munkaérték kérdőívében vizsgált értékek:

munkateljesítmény	önérvényesítés	szellemi ösztönzés
altruizmus	kreativitás	anyagi ellenszolgáltatás
presztízs	irányítás	társas kapcsolatok
esztétikum	függetlenség	változatosság
fizikai környezet	munka biztonsága	felügyeleti viszonyok

A saját vizsgálatunkban több okból sem vettük át teljes egészében a Super-féle munkaérték tesztet. A vizsgálat kérdéseit adaptáltuk saját érdeklődéseink és a vizsgált célcsoport sajátosságai alapján,

igyekeztünk a középiskolások számára megragadható módon feltenni a munkával kapcsolatos értékekre vonatkozó kérdéseket.²

KUTATÁSMÓDSZERTAN

Kutatásunk egy alapvetően kvantitatív, survey típusú módszertanra épülő felmérés, amelyet igyekeztünk kiegészíteni olyan tudásokkal és tapasztalatokkal, kvantitatív adatokkal, amelyek árnyalhatják a kérdőíves adatbázisból származó képet. A téma jellegéből, és az adatok jövőbeni felhasználása szempontjából döntöttünk a kérdőíves megkérdezés mellett, mivel szerettünk volna a szlovákiai magyar középiskolások minél nagyobb arányáról képet kapni. Ugyanakkor fontosnak tartottuk a témát érintő „puha tényezőknek” a feltárását is (mint például értékrendi hatások, attitűdök, hitek és tévhitek), valamint szerettünk volna a terepen végzett tapasztalatainkat is beépíteni a kutatásba, ezért a kutatás egész ideje alatt rendszeres reflexiót és összekapcsolást végeztünk a kérdőíves adatok és a diákokkal végzett egyéni és csoportos munkánkból származó tapasztalatok között, mindkét irányban.

Kutatási projektünk 2011 augusztusától 2011 novemberéig zajlott, a kutatást az alábbi fázisok szerint folytattuk:

1. **Előtanulmányok** – szakirodalom feldolgozása, korábbi tapasztalataink összegzése a témában
2. **Módszertan kidolgozása** – a vizsgálat alapját jelentő kérdőív kialakítása, minta meghatározása, a kérdőíveket kiegészítő kvalitatív szempontok összegyűjtése
3. **Adatfelvétel**
4. **Adatfeldolgozás**
5. **Eredmények értékelése**

Az adatfeldolgozást SPSS 16.0 adatelemző program segítségével, valamint QSR Nvivo7 tartalomelemző szoftver segítségével végeztük el.

A kérdőív kialakításakor aszerint szerettünk volna eljárni, hogy amint a képzői munkánk során egyaránt kitűzzük ismeretek, készségek és attitűdök fejlesztését is, a kérdések között is jelenjenek meg mindhárom tudástípusra vonatkozó kérdések. A kérdések összeállítását meghatározó szempontokat az alábbi táblázat foglalja össze:

² Erről részletesebben lásd a Kutatásmódszertan fejezetet.

Fő kutatási kérdések		
Hogyan gondolkodnak, mit gondolnak saját jövőjükéről a szlovákiai magyar középiskolások?	Milyen támpontokra, segítségre van szükségük a szlovákiai magyar középiskolásoknak a sikeres pályaválasztáshoz és jövőképük formálásához?	
A kutatás által vizsgálni kívánt		
Ismeretek	Készségek	Attitűdök
<ul style="list-style-type: none"> • A pályaválasztáshoz szükséges információforrások ismerete • Szakmák ismerete • Saját erősségek és gyengeségek ismerete 	<ul style="list-style-type: none"> • Kritikus gondolkodás • Az információval való bánás készsége • Hosszú távú gondolkodásra való készség • Proaktivitás • Tudatosság 	<ul style="list-style-type: none"> • Önértékelés • Munkaértékekhez való viszony • Általános értékrend • Tanuláshoz való viszony • Példaképek fontossága és az általuk képviselt értékrend
A kérdőíves adatfelvételt kiegészítő kvalitatív források		
A kutatás ideje alatt zajlott pályaválasztás és karriertervezés témában megvalósult programjaink, legfőképpen az érsekújvári Mesterségem cíMERRE? nap ³ .	A kutatás ideje alatt más, pályaválasztással és karriertervezéssel foglalkozó szakemberekkel, valamint középiskolás pedagógusokkal zajlott beszélgetéseink.	

A kérdőív felépítése:

1. Társadalomstatistikai adatok és családi háttér
2. A pályaválasztással kapcsolatos sztereotípiák
3. A diákok pályaválasztással kapcsolatos tudatossága és preferenciái
4. A diákok én-képe, erősségek-gyengeségek
5. A vizsgált diákok jövőképe
6. A vizsgált diákok értékrendje, ezen belül a munka-értékek
7. A pályaválasztással kapcsolatos információforrások és használatuk
8. A pályaválasztással kapcsolatos lehetséges szolgáltatások iránti igény

³ A Mesterségem cíMERRE? Napról bővebben:

<http://www.tandemno.sk/web/hu/programjaink/2011/mestersegemcimerre>

A kérdőívben nagyrészt feleletválasztós, illetve skálás kérdéseket alkalmaztunk, illetve néhány esetben szerepeltettünk nyitott kérdéseket.

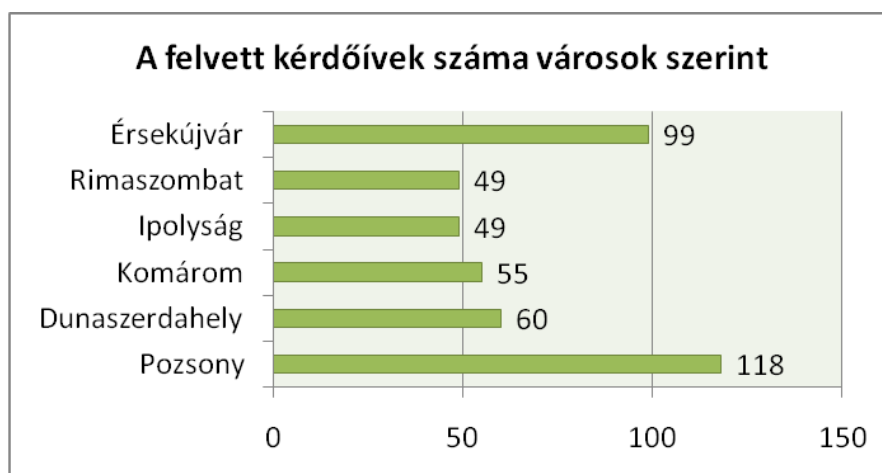
EREDMÉNYEK

Társadalomstatistikai és családi háttér

A kérdőívet eredetileg 5 dél-szlovákiai város (Pozsony, Dunaszerdahely, Komárom, Ipolyság, Rimaszombat) magyar gimnáziumában szerettük volna felvenni, de a megvalósítás során, élve a meglévő partnerkapcsolat adta lehetőségekkel, még egy iskolával bővítettük a kutatásba bevont intézmények számát, és ezzel a felvett kérdőívek száma is növekedett a tervezetthez képest.

A felvett kérdőívek számát és városok szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja:

	Kérdőív darabszáma	Százalékos arány a teljes mintában
Pozsony	118	27,4
Dunaszerdahely	60	14,0
Komárom	55	12,8
Ipolyság	49	11,4
Rimaszombat	49	11,4
Érsekújvár	99	23,0
Összesen	430	100

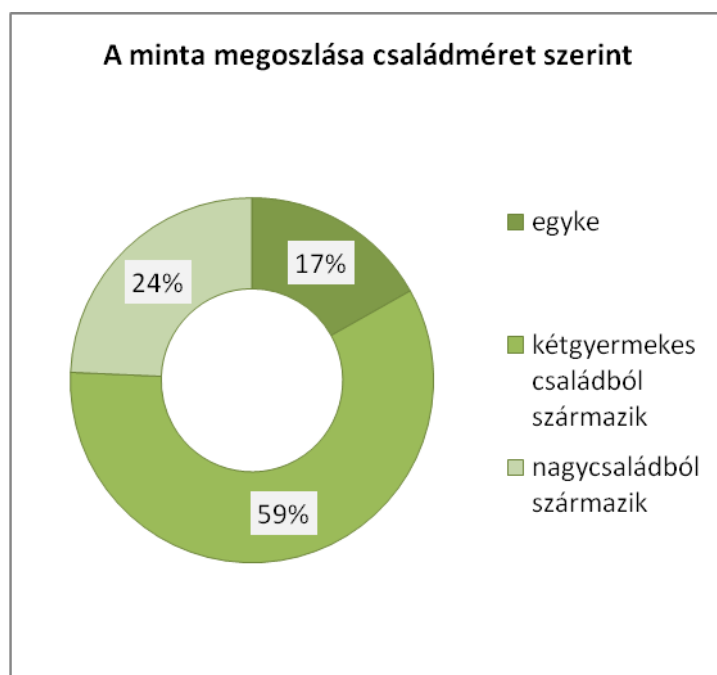
A minta osztályok és iskolák szerinti megoszlása⁴

	1.	2.	3.	összesen
Pozsony	32	37	48	117
Dunaszerdahely	23	18	19	60
Komárom	19	22	14	55
Ipolyáság	18	16	15	49
Rimaszombat	21	10	7	38
Érsekújvár	35	30	33	98
Összesen	148	133	136	417

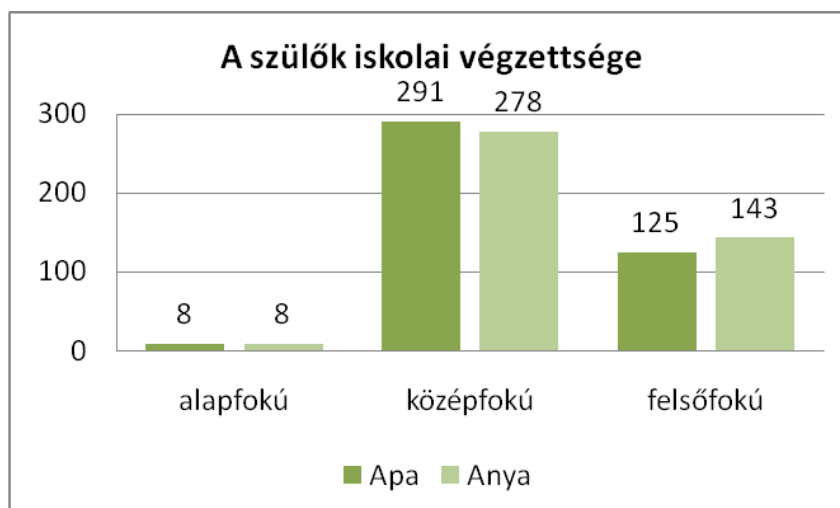
Az alábbiakban a vizsgált minta néhány alapvető jellemzőjét mutatjuk be.

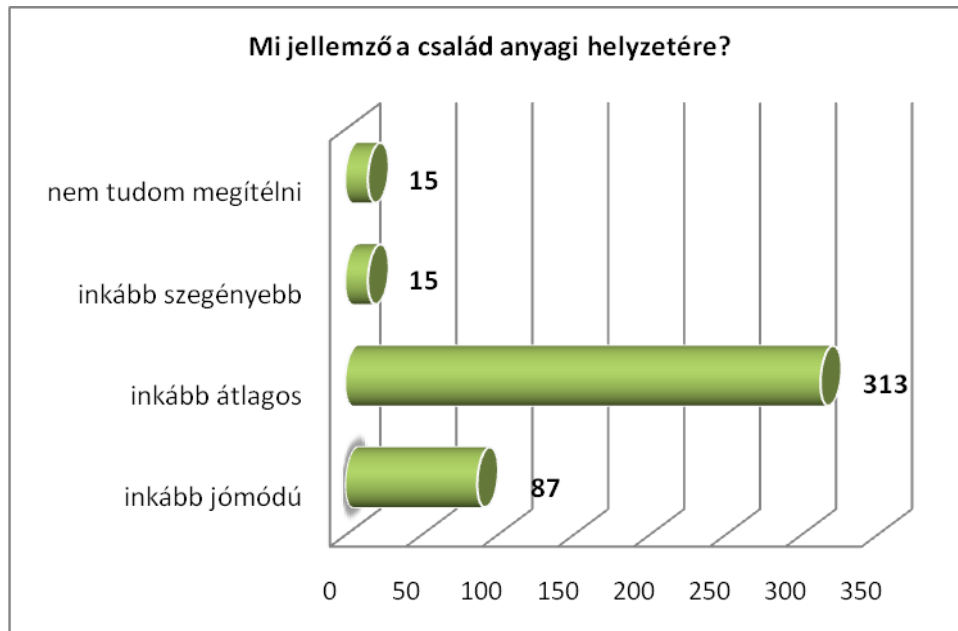
⁴ Összesen 430 kérdőívet vettünk fel, azonban néhány helyen hiányzik az osztályra vonatkozó adat, ezért a jelen táblázat 417 fős összlétszámot mutat.

A szülők megismerése érdekében egyrészt a szülők végzettségét és foglalkozását tartottuk fontosnak felmérni, másrészt pedig azt, hogy a diákok milyenek ítélik meg a családjuk anyagi helyzetét (ún. szubjektív jólétét), valamint hogy az az életstílus, amelyet a szülők képviselnek, milyen mértékig felel meg a diákok számára, vagyis ez által milyen mintát mutat.

A szülők iskolai végzettségét mutató ábra alapján láthatjuk, hogy a diákok körülbelül egyharmad arányban származnak felsőfokú végzettséggel rendelkező családból, és kétharmaduk szülei pedig középfokú végzettségűek. Ugyanakkor – amint majd később is látni fogjuk, mivel gimnáziumok diákjairól van szó, nagy valószínűséggel mindannyian a felsőoktatásban szándékoznak folytatni tanulmányikat. Ez esetben pedig megállapíthatjuk, hogy a vizsgált minta egyharmada esetében leendő elsőgenerációs értelmiségiekkel van dolgunk.

Az ábra alapján láthatjuk, hogy a diákok nagy többsége (72%) átlagosnak ítéli meg a saját családja helyzetét, és körülbelül egyötöde (20%) vallotta jómódúnak magát. Ugyanannyian voltak, akik szegénynek ítélték meg a saját családjuk helyzetét, mint amennyien azt választották, hogy ezt nem tudják megítélni (3,5%). Ebben a kérdésben természetesen szerepet játszik az is, hogy mennyire

tartja egy középiskolás kényelmetlennek a saját anyagi helyzetéről nyilatkozni, tehát ez a szegény-faktor valamelyest meghatározza a kapott eredményeket, de ettől eltekintve elmondhatjuk, hogy a középiskolásaink döntő többsége átlagos szubjektív jóléti szinten éli mindennapjait és nagyon kevesen vannak csak, akik szegénynek élik meg a helyzetüket.

Az anyagi helyzet megítélése városok szerint

	szegény	átlagos	jómódú	összesen
Pozsony	4	81	26	111
%	3,60	72,97	23,42	100
Dunaszerdahely	5	39	14	58
%	8,62	67,24	24,14	100
Komárom	3	42	8	53
%	5,66	79,25	15,09	100
Ipolyság	1	39	7	47
%	2,13	82,98	14,89	100
Rimaszombat	2	39	8	49
%	4,08	79,59	16,33	100
Érsekújvár	0	73	24	97
%	0,00	75,26	24,74	100
Összesen	15	313	87	415
%	3,61	75,42	20,96	100

Ha megnézzük városok szerinti bontásban ezt az adatot (az itt látható táblázatban az előzőekhez képest annyiban módosítottuk, hogy csak azok szerepelnek benne, akik a szegény – átlagos – jómódú skálán be tudták sorolni magukat), akkor azt látjuk, hogy a teljes mintában mért arányok nagyjából azonosan mutatkoznak városok szerinti bontásban is, tehát nincsenek szegényebb vagy gazdagabb iskolák a vizsgált gimnáziumok között.

A választást befolyásoló sztereotípiák

Kutatásunk egyik feltáró célja az volt, hogy feltérképezzük, milyen sztereotípiákkal, hitekkel és családi intelmekkel, („delegációkkal”⁵) találkoznak a középiskolások a pályaválasztással kapcsolatban, valamint hogy milyen mértékben építik be ezeket a saját értékrendjükbe vagy szállnak szembe ezekkel az üzenetekkel.

A sztereotípiák feltárására azt a módszert választottuk, hogy összegyűjtöttünk olyan állításokat, amelyekkel a korábbi munkáink során gyakran találkoztunk a témában, és arra kértük a válaszadókat, hogy jelöljék meg, hogy egyrészt szembesülnek-e az adott állítással vagy sztereotípiával a családjukon belül, másrészt pedig hogy az előzőtől függetlenül tartalmilag egyetértenek-e az adott állítással vagy sem.

Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy az adott állításokat milyen számban és milyen arányban tartották érvényesnek, illetve milyen számban és arányban értettek egyet velük a válaszadóink. A százalékos arányok minden esetben a teljes mintához képest mutatják az adott csoport arányát.

Az alábbiakban néhány állítást olvashatsz. Kérünk, jelöld meg, hogy az egyes állítások inkább jellemzőek-e rád vagy sem, illetve ettől függetlenül egyetértesz-e velük!								
	Jellemző		Nem jellemző		Egyetértek		Nem értek egyet	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
A mi családjukban a szakma öröklődik.	56	13,8	351	86,2	87	20,2	209	48,6
A mi családjukban mindenki továbbtanul.	236	54,9	158	36,7	243	56,5	64	14,9
Gyakran tanácsolják nekem, hogy ha sikeres akarok lenni, akkor menjek el az országból.	159	37	231	53,7	202	47,0	134	31,2

⁵ A morenoi szerepelméleti megközelítésben, amelyet fejlesztő munkánk során gyakran alkalmazunk, delegációnak hívják azokat a gyakran tudat alatt átörökített családi tanításokat, parancsokat, amelyek az egyén életútját forgatókönyv-szerűen alakítják, befolyásolják.

Gyakran mondják nekem, hogy csak akkor lehetek sikeres, hogyha tiszta egyes vagyok.	123	28,6	263	61,2	78	18,1	262	60,9
Gyakran mondják nekem, hogy már régen tudnom kéne, mi akarok lenni.	116	27,0	276	64,2	124	28,8	119	46,3
Gyakran mondják nekem, hogy az elhelyezkedésnél nem az a fontos, mit tudok, hanem hogy van-e ismerősöm.	115	26,7	269	62,6	133	30,9	205	47,7
Gyakran mondják nekem, hogy kemény munkával nem lehet pénzt keresni.	77	17,9	301	70,0	87	20,2	254	59,1

Ha végignézzük az adatokat, láthatjuk, hogy a diákok által leggyakrabban hallott üzenet a továbbtanulási nyomásra mutat. Több mint a középiskolások fele vallotta, hogy jellemző a családi környezetére, hogy „mindenki továbbtanul” (ezt az állítást szándékosan fogalmaztuk meg úgy, hogy többféle értelmezésben is megragadható legyen). Ez az eredmény, hogy ilyen sokan találkoznak a továbbtanulás „kötelező” voltával, összhangban van a felsőoktatás tömegessé válására mutató társadalmi tendenciával. Azt pedig, hogy ez már jelentős mértékben beágyazódott a társadalomba, igazolja az is, hogy ezzel az állítással értettek a legnagyobb arányban egyet a diákok.

Az állítások között szereplő egyes tanácsok közül a legtöbbször által hallott üzenet arra vonatkozik, hogy a sikeresség érdekében jobban teszik a fiatalok, ha elmennek az országból. Több mint a diákok egyharmada találkozik rendszeresen ezzel az iránymutatással, és még ennél is többen, a megkérdezettek majdnem fele állította, hogy ő maga így gondolja. Ezt a tényt, a nagy arányú elvándorlás valós jövőbeni lehetőségét megerősíti egy másik kérdésünk is, amely arra vonatkozott, hogy hogyan látják a diákok a tíz év múlva az életüket.⁶

⁶ Erről részletesen lásd *A diákok jövőképe* fejezetet.

Figyelemreméltó tehát ez a tényező társadalmi szinten is: a középiskolásaink külső környezetükből és benső megfontolásaikból kiindulva is úgy gondolják nagy arányban, hogy ha sikeresek akarnak lenni, el kell menniük az országból.

A harmadik a sorban az a külső elvárás, amely a kiváló tanulmányi eredményekkel kapcsolatos, amely a siker zálogaként az egyenletesen kiváló tanulmányi eredményeket jelöli meg. Ugyanakkor ez az, amelyet a diákok leginkább tagadnak, tehát itt megjelenik egy erősebb feszültség a családi háttérből jövő elvárás és a diákok gondolkodásmódja között, akár mondhatjuk, hogy a diákok gondolkodásmódja e téren már inkább megfelel a posztmodern felfogásnak, mint a szüleiké.

A legkevésbé jellemző sztereotípiát az öröklődő szakmáké volt, a megkérdezettek körülbelül hetedénél jellemző a családban a szakmák öröklődése.

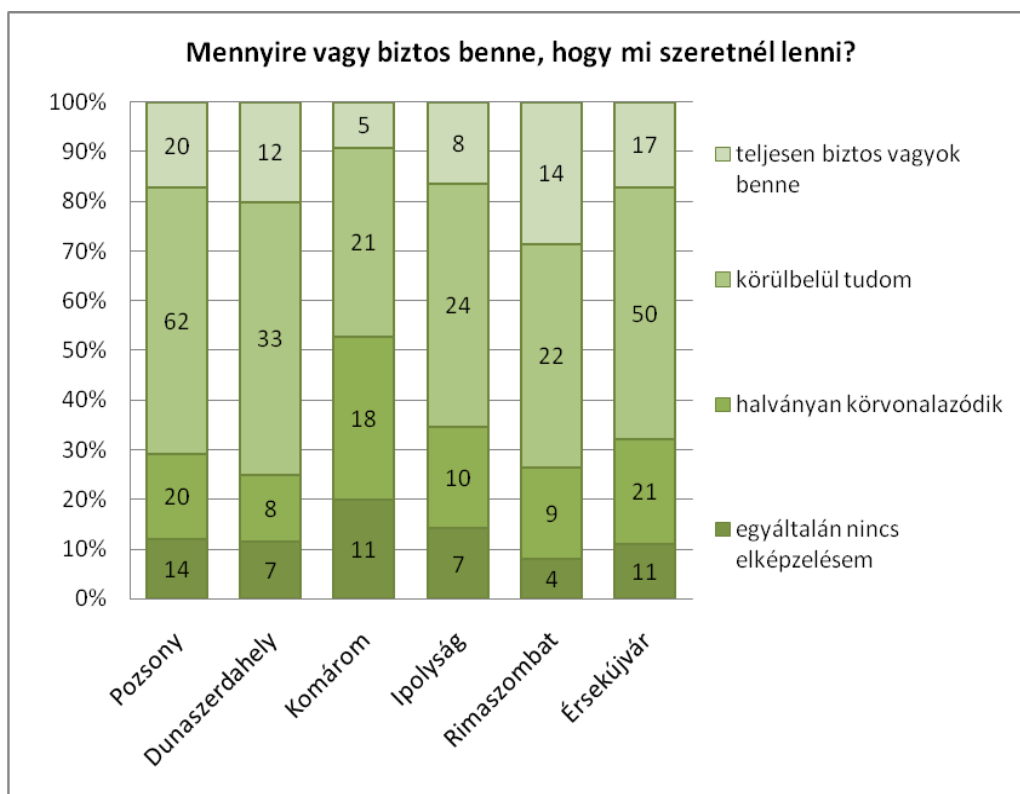
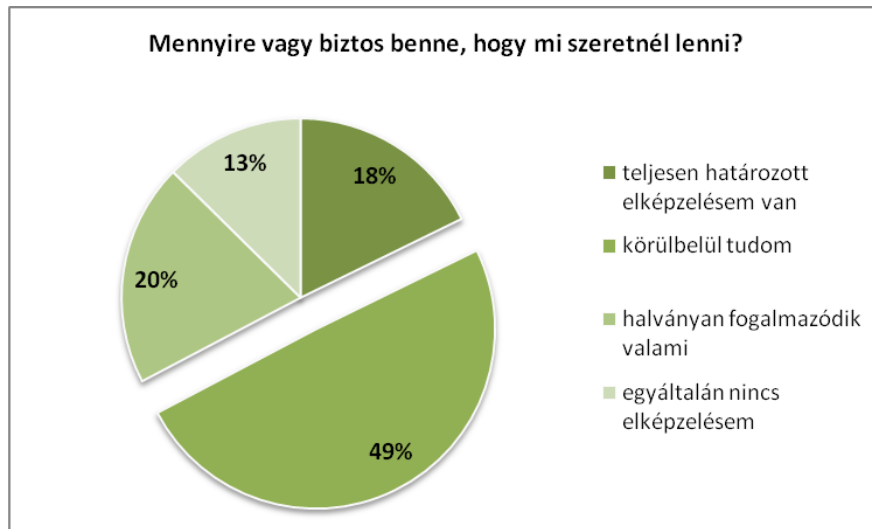
A diákok által tagadott állítások közül az utolsó emelkedik még ki. Ez azt mutatja számunkra, hogy a diákok többsége abban hisz, hogy a keményen végzett munka meghozza a gyümölcsét, és ezzel a képpel indulnak neki a jövőjük alakításának.

Ezzel a kérdés-csoporttal leginkább egy kísérletet szeretünk volna tenni arra nézve, hogy hogyan lehet a kérdőíves formában is mélyebb szinteket, attitűdöket, hiteket és meggyőződéseket érinteni, amelyek létezéséről korábbi tapasztalataink vannak. Ezeket a témákat természetesen kvalitatív módszerekkel lenne érdemes tovább kutatni, ugyanakkor már ebből a kérdésből is látszanak alapvető mintázatok, amelyek meghatározzák azt a szellemi – gondolati közeget, amelyben a középiskolások meghozzák döntéseiket. Két erőteljes tényezőt láthatunk kiemelkedni: az egyik, amely a továbbtanulást mint megkérdőjelezhetetlen irányt állítja be, a másik pedig az, amely a sikeresség kulcsaként a külföldi irányt jelöli meg. Annak tudatában, hogy a családból és szűkebb környezetből jövő értékítéletek és tanítások milyen mértékben meghatározzák ennek a korosztálynak a választásait, és annak tudatában, hogy a világ alakításának egyik kulcsa a saját sztereotípiáink és hiteink megkérdőjelezése, mindkét témát olyannak látjuk, amelyről érdemes nyílt párbeszédet indítani családi, iskolai és társadalmi szinten is.

Tudatosság a választás terén

Arra vonatkozólag, hogy mennyire tudják a középiskolások a megkérdés pillanatában, hogy mik szeretnének lenni, meglepő eredményre jutottunk. A minta közel egyötöde (18%) vallotta ugyanis, hogy teljesen biztos benne, mi szeretne lenni, és a fele választotta a „körülbelül tudom” lehetőséget.

Azaz majdnem a háromnegyedére igaz ezeknek a diákoknak, hogy tudnak maguknak pozitív és sikeres jövőképet alkotni, bár a jövőkép reális voltáról nincsen adatszerű információk.

Ha városok szerinti bontásban vizsgáljuk ezt a szintű tudatosságot, akkor azt találjuk, hogy a leginkább magabiztos kategóriába arányokat tekintve a rimaszombati diákok közül tartoznak legtöbben, és a legtöbb bizonytalan diák a komáromi megkérdezettek között szerepelt.

A felsőoktatási intézmény választásának szempontjai

A diákok tudatosságára vonatkozó másik kérdésünk az volt, hogy ha egyetemet, főiskolát fognak választani, milyen szempontok szerint prioritizálnak. Ezt a kérdést előzetesen nehezen ragadtuk meg, végül úgy döntöttünk, hogy előre megadott válaszok fontossági sorrendjének skálás megadására kérjük őket. Az eredményt az alábbi táblázatban láthatjuk:

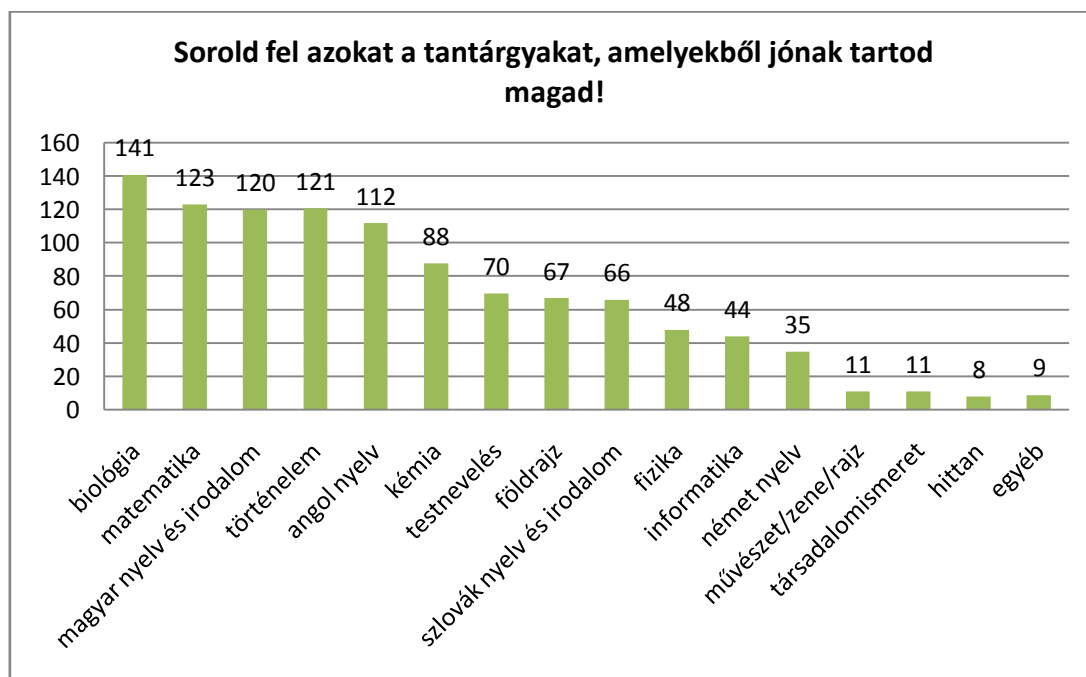
Ha egyetemet/főiskolát választasz, mi alapján rangsorolsz? 1-legfontosabb, 8-legkevésbé fontos	az egyes szempontok teljes átlaga
szak	1,52
az egyetem hírneve	3,37
mennyire ígérkezik nehéznek	3,59
város	3,65
mennyire van messze	4,63
ismerőseim, akik ott tanulnak	5,38
milyenek ott a szórakozási lehetőségek	6,43
egyéb	6,84

A táblázat az egyes szempontokra adott skála-értékek átlagát mutatja a teljes mintában. Az, hogy a választott szak szerepel az első helyen, egyáltalán nem meglepő, mint ahogy az sem, hogy nagy különbséggel „vezet”, viszont a többi tényező sorrendje némileg eltér attól, ami az előzetes várakozásunk volt. A korábbi, tizenévesekkel végzett munkánk során azt tapasztaltuk, hogy a választásukban a kapcsolathálózati tényezőknek, család és ismerősök véleményének nagyobb szerepe van annál, mint amit az itt kapott adatunk tükröz, másrészt azt is feltételeztük, hogy a távolság és az utazás nagyobb szerepet fog kapni. Ehhez képest az egyetem hírneve végzett a második helyen, majd az után az a szempont következett, hogy mennyire ígérkezik nehéznek a választott intézményben való tanulás. Ezek alapján az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a középiskolásaink választásának két meghatározó tényezője az első háromból szubjektív elem, hiszen az egyetem hírneve gyakran csak éves-évtizedes késéssel követi a valós színvonalat, a nehézségi fok megítélésének reális volta pedig leginkább önértékelési kérdés. Ez utóbbi szempont szintén megerősíti az önismereti munka fontosságát a középiskolások körében.

A diákok énképe, erősségek

A sikeres pályaválasztás egyik alapfeltétele a reális önismeret.⁷ Hogy a diákok mennyire látnak rá saját magukra, mennyire vannak tisztában erősségeikkel, két megközelítésből is vizsgáltuk. Egyrészt az iskolai tantárgyakból indultunk ki, hiszen azok értékelése a bizonyítványokból és a tanár visszajelzéseiből egyértelmű, ez egy olyan terület, amelyre a diákok bőven kapnak visszajelzést. Másrészt rákérdeztünk azokra a személyes tulajdonságokra, amelyeket erősségüknek érznek, amelyek fogódzók tudnak lenni a megfelelő pálya kiválasztásában. A kérdőív ezen részének összeállításában az erősségekre, a pozitív attitűdre koncentráltunk, mert fejlesztőként az a tapasztalatunk, hogy ezekre lehet a leginkább építeni, ezek megerősítése után lehet szintre hozni a „gyengeségeket”.

Arra kértük a diákokat, hogy sorolják fel azokat a tantárgyakat, amelyekből jónak tartják magukat. A táblázatban a számok az említések számát mutatják.

A diákok legerősebbnek biológiából érzik magukat, majd ezután következik a matematika, magyar nyelv és irodalom, történelem és az angol nyelv. A legkevesebben érzik erősségüknek a művészetet, zenét és a rajzot, valamint a társadalomismeretet és a hittant. Ha a reál és humán tárgyakat nézzük, akkor azt látjuk, hogy a tantárgyak eloszlása egyenletes, azaz a gyakran említett tárgyak között

⁷ Lásd pl. Bencze 2012.

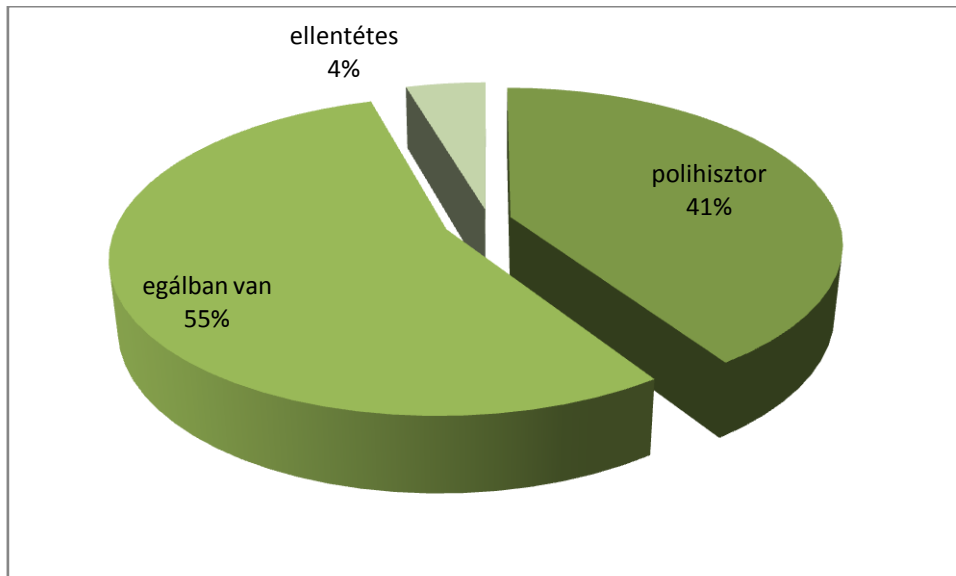
nagyjából ugyanannyi humán és reál tárgy található, mint a ritkábban említettek között. Bár az eredményeink azt mutatták, hogy az informatika sikeres szakmának számít az adatközlők körében, ráadásul a válaszadók döntő többsége napi szinten használ számítógépet, esetleg okostelefont, mégis a lista második felében szerepel.

Annak alapján, hogy a diákok milyen tantárgyakat írtak be a kérdőívbe, megvizsgáltuk, hogy ezek a tárgyak mennyire mondanak ellent egymásnak, a célok mennyire vannak összhangban az erősségekkel. Egyrészt összevetettük a tantárgyakat a diákok által megjelölt jövőbeni szakmával, amit a mi szeretnénk lenni kérdésre adtak, annak alapján, hogy az erős tárgy az adott szakma eléréséhez mennyire hasznos – pl. szükséges-e a felvételihez. Azoknál, akik nem jelöltek meg konkrét szakmát, azt néztük meg, hogy humán-reál viszonylatban az erős tárgyak hogyan oszlanak el. Ennek alapján három kategóriát különítettünk el:

1. **Polihisztor típus:** ide azok kerültek, akik a megjelölt erős tantárgyak közé reál és humán tárgyakat is soroltak, továbbá mindazok, akik olyan vágyott szakmát írtak be, amely eléréséhez az erősségként felsorolt tárgyak csak részben használhatók fel. Pl. valaki jónak tartja magát matematikából, kémiából és történelemből, szakmaként pedig a gyógyszerészt jelölte meg.
2. **Egál típus:** ide azokat soroltuk, akik vagy csak reál, vagy csak humán tárgyakat jelöltek meg erősségüként, ill. a választott szakmájuk is ehhez igazodott.
3. **Ellentétes típus:** azok a válaszok kerültek ide, amelyekben a választott szakma és az erősségnek vélt tárgyak humán-reál tekintetben ellentmondók voltak. Pl. valaki jónak tartja magát zenéből és irodalomból, szakmának pedig a biológust jelölte meg.

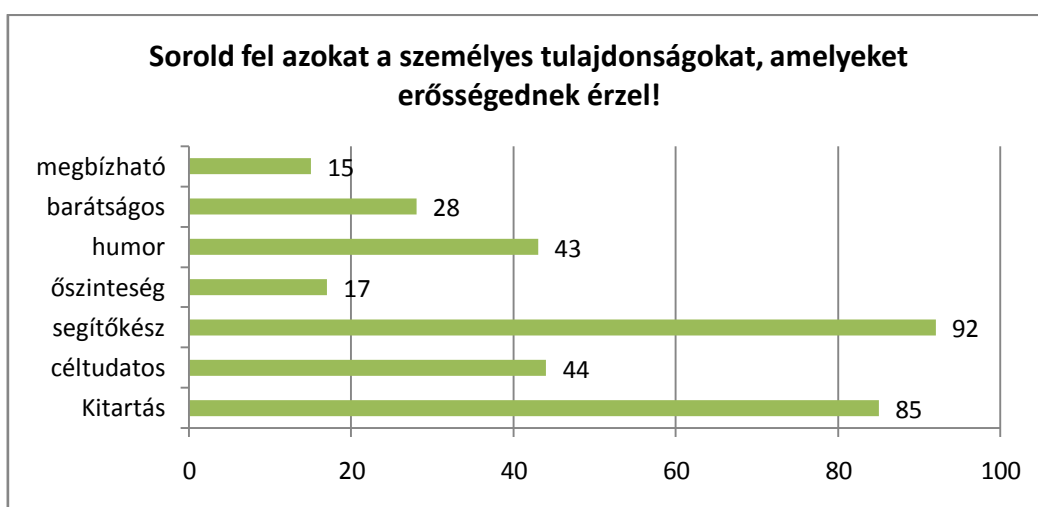
Ezek a kategóriák nyilván mesterségesek és a valós helyzet jóval bonyolultabb, hiszen nem csak az iskolai tárgyak határozzák meg az ismeretek skáláját, ugyanakkor ez a felosztás valamennyire rámutat arra, hogy a diákok mennyire tudatosan készülnek pályájukra, és mennyire reálisan mérik fel saját erősségeiket, helyzetüket.

Az egyes típusok százalékos megoszlása a következő:

Látható, hogy a diákok csupán 4%-a került az ellentétes csoportba. Több mint a fele olyan szakmát jelölt meg magának, amely jónak érzett tantárgyaiból is következik, 41%-uk pedig polihisztor típus, azaz több mindenből is erős, energiáit kevésbé fókuszálja. Ezek egy része még hezitál a döntés előtt, hogy reál vagy humán irányba induljon tovább, másik részük, akik pontos szakmát jelöltek meg, vélhetően polihisztor módjára élvezik, hogy több területen is jártasak. A munkaerőpiac tekintetében azonban elsősorban azok a tendenciák érvényesülnek, melyek inkább a specializálódás felé mutatnak, ugyanis a munkáltatók nem feltétlenül a polihisztorokat keresik (vö. Herczku 2012).

A tantárgyak után kértük a diákokat, hogy személyes tulajdonságaik közül nevezzék meg az erősségeiket. A kérdőívben nem adtunk meg lehetőségeket, arra voltunk kíváncsiak, hogy ők mit tartanak fontosnak. A leggyakoribb válaszokat a következő táblázat tartalmazza, ahol a számok szintén az említések számára utalnak.

Legnagyobb erősségüknek a **segítőkészséget** és a **kitartást** tartják, majd a céltudatosságot és a humort. Az itt megjelölt tulajdonságok a diákok értékrendjére utalnak, amely a döntéseik mögött rejlik, és amely jelen esetben konzervatív képet mutat. Hiszen ezek mind azok a talán klasszikusnak mondható értékek, amelyekre az iskola, a szülők nevelnek, amelyek elsősorban abban nyújtanak segítséget, hogy „jó ember legyen” és talán kevésbé használhatók a mai értelemben vett versenyképesség megteremtéséhez, megőrzéséhez és a szakmában való sikeres előrejutáshoz. Legalább is abban a társadalomban, melynek a képe a médiából és a mindennapokból is visszatükröződik az iskolába.

A döntés mögötti értékrend

A diákok értékrendjét, mint a pályaválasztás egyik legerősebb meghatározó tényezőjét, többféle módon és kontextusban vizsgáltuk. A legtágabb látószög az volt, hogy a boldog jövőjük szempontjából mit tartanak a legfontosabbnak, a köztes térben a foglalkoztatottsági értékekkel való azonosulást vizsgáltuk, legszűkebb kontextusban pedig arra kértük őket, hogy egy konkrét munkával kapcsolatosan fogalmazzák meg, hogy mi számukra a legfontosabb.

Az első táblázat a boldog étellel, boldog jövővel kapcsolatos értékrendet mutatja – ezt a kérdést az általános értékrend-kutatásokban használt formával tettük fel.

Szerinted az alábbi dolgok mennyire fontosak a boldog jövőd szempontjából? 1 – a legfontosabb, 6 – a legkevésbé fontos	
egészség	1,69
család	2,10
anyagi biztonság	3,31
szakmai sikerek	3,86
hit	4,27
egyéb	5,39

Ahogy a táblázatban láthatjuk, diákjaink értékrendjében az egészség jelenti a legfontosabb tényezőt és ez után következik csak a család, valamint az anyagi biztonság. A szakmai sikerek ennek a korosztálynak még nem jelenik meg az elsődleges prioritásai között.

A következő kérdésben azokat a tulajdonságokat vettük górcső alá, amelyek az ún. „**foglalkoztatottsági**” készségeket mutatják. A foglalkoztatottság (*employability*) egy olyan,

nemzetközileg használt fogalom, amely a munkaerőpiac, munkaadók által elvárt készségeket és képességeket tömöríti, vagyis mindazt, ami a konkrét szakmai tudáson túl szükséges egy munkavállaló részéről ahhoz, hogy az adott munkahelyre integrálható legyen. A kérdéshez szükséges módszertanilag megjegyezni, hogy a kérdőívek felvételének tapasztalatai alapján voltak olyan esetek, ahol értelmezési problémák akadtak, vagyis a diákok nem mindig tudták, hogy az egyes tulajdonságok (például az elkötelezettség vagy rugalmasság) mit jelentenek.

Mennyire tartod magadra jellemzőnek az alábbi tulajdonságokat? 1: legkevésbé, 5: nagyon jell.	
Elkötelezettség	3,02
Együttműködés	3,81
Szabálykövetés	3,17
Rugalmasság	3,39
Céltudatosság	3,78
Tisztelet	4,07

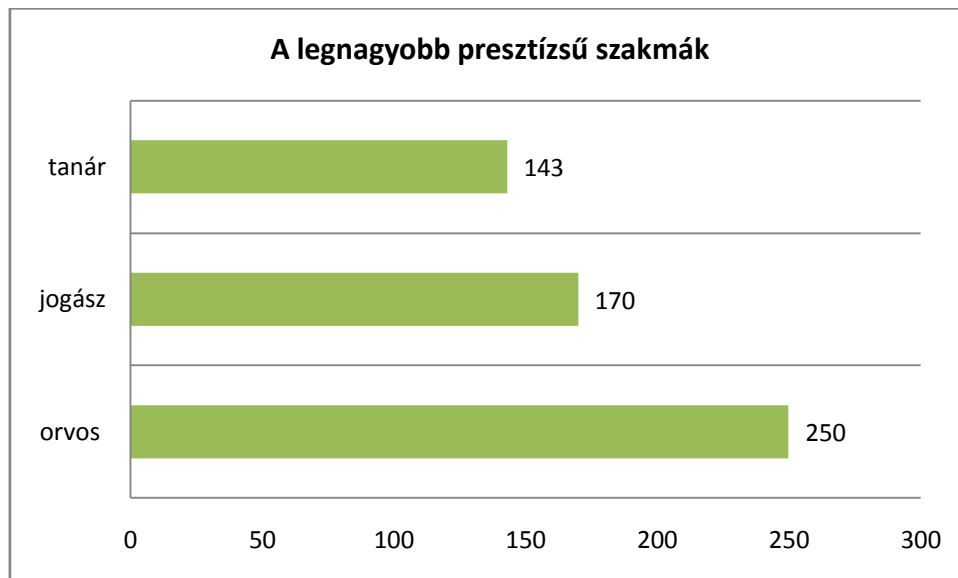
A kapott értékek egy igen **konzervatív** képet mutatnak – a tisztelet jelenik meg legerőteljesebb jellemzőként, valamint tükrözik az életkori sajátosságokat is, hiszen ennek a korosztálynak, a tizenéveseknek, a legkevésbé sem az elkötelezettség kialakulásáról szól az életük, hanem sokkal inkább a világ – akár csapongásig menő – megismerésétől. Azt fontos tehát tudatosítani, hogy ez az adat egy olyan állapotot tükröz, amely a tényleges munkába állásig még a legtöbbször nagy változásokon fog keresztül menni. Ugyanakkor azt is fontos belátnunk, hogy amikor az életpályájukkal kapcsolatos első igazi elköteleződés kialakítása, a felsőoktatási intézmény, illetve szak választása előtt állnak, akkor az elköteleződésre való képességük kialakításának még csak az útját kezdték meg tulajdonképpen.

Egy állást, munkát sokféle szempontból ítélnék meg.	
Számokra mennyire fontosak az alábbiak?	
Jelöld meg 1-től 5-ig, ahol 1: egyáltalán nem fontos, 5: nagyon fontos	
Magas legyen az elérhető kereset	4,20
Az állás biztos legyen (kicsi az elbocsátás esélye)	4,42
Jó lehetőségek legyenek az előrejutásra	4,14
Olyan munka legyen, ahol szabadon dönthetem el, hogy a nap melyik szakaszában, illetve mely napokon dolgozom	2,93
A munka érdekes legyen	4,32
A munka hasznos legyen a társadalomnak	3,53
A legtöbb döntést önállóan hozhassam meg	3,47
A munkámmal segíthessek másokon	3,76

A harmadik értékrendi kérdésünk arra vonatkozott, hogy egy **konkrét állással** kapcsolatban mik a legfontosabb értékmérők. Nagy meglepetésünkre azt találtuk, hogy ebben a témában a diákok válaszaik egy nagyfokú biztonságra törekvést tükröznek, hiszen az állás biztonsága szerepelt a legfontosabb tényezőként, és csak ez után következett a munka érdekes volta, majd pedig a pénz. A választásaik tehát leginkább az őket körülvető bizonytalan helyzetet és a munkanélküliség magas voltának „lenyomatát” tükrözik és egyáltalán nem jelennek meg bennük „karrierista”, „törekvő”, „lánglelkű” megnyilvánulások. A legkevésbé a rugalmasság tűnik a vizsgált diákok szemében értéknek, ami pedig egyébként a posztmodern munkaerőpiac által kínált egyik leggyakoribb értéknek számít.

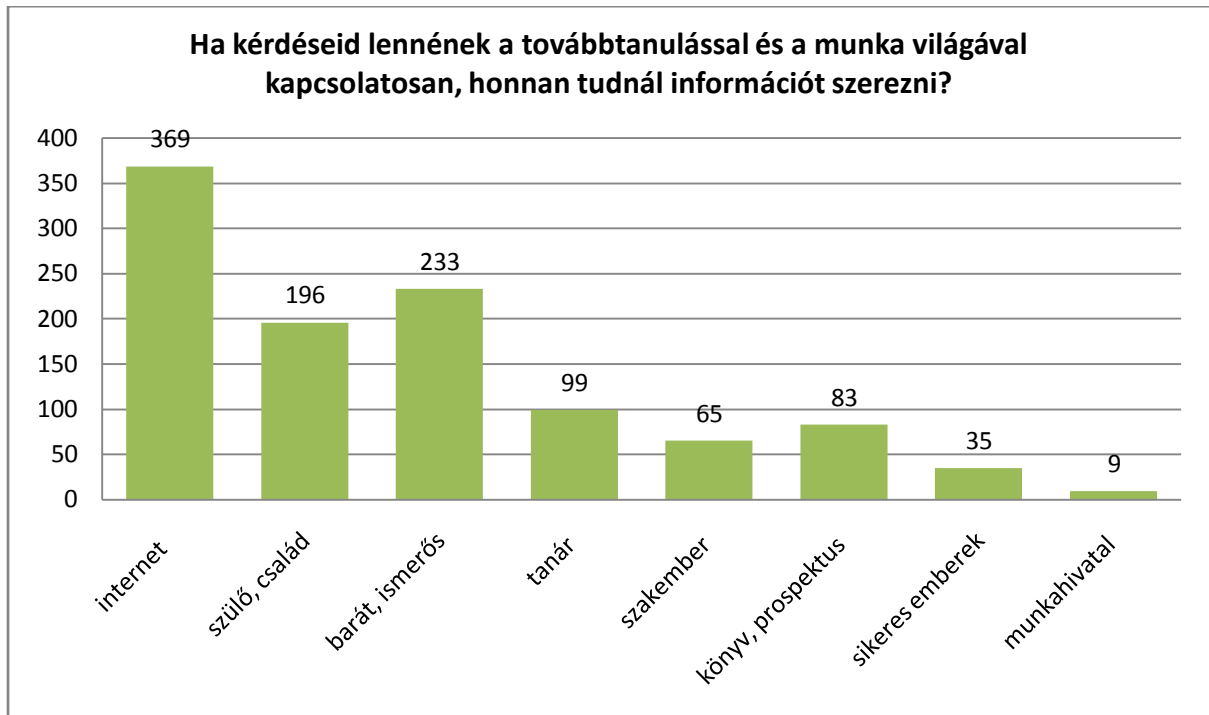
Összegezve ezt a három értékrendi szempontot, arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy egy igen feszült és többsíkú helyzettel van dolgunk, hiszen a posztmodern környezet által kínált értékek és táplált elvárások csapnak össze ennek a korosztálynak az életében a szüleiktől örökölt biztonságkereső beállítottsággal és konzervatív értékrenddel.

A diákok környezetében lévő **presztízsszakmákra** is rákérdeztünk. Milyen szakmáknak van szerintük ma a legnagyobb presztízse? A számok az említések számát jelölik.

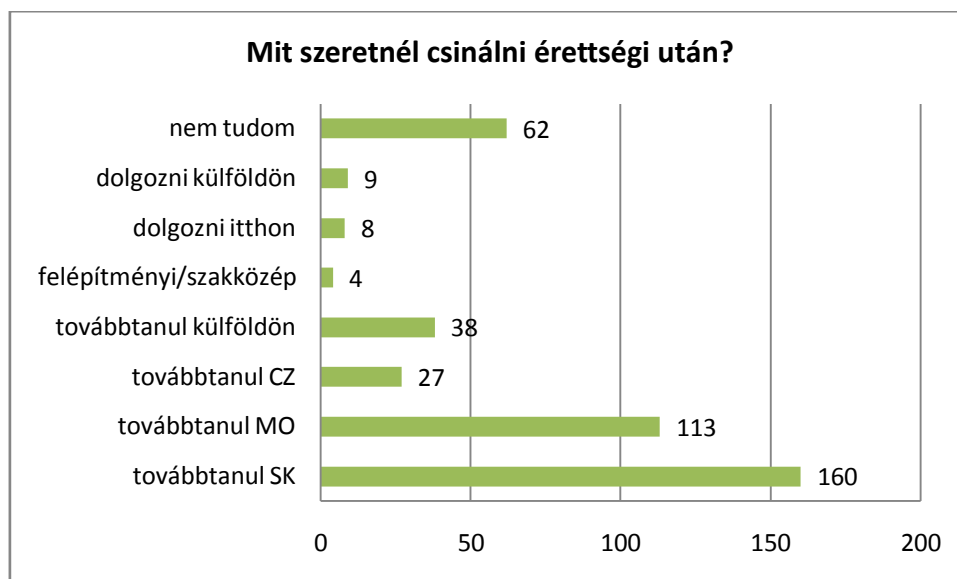
A válaszokból kitűnik, hogy az orvos, tanár és jogász szakmák viselői rendelkeznek a diákok szerint a legnagyobb megbecsüléssel. Ezen szakmák jelentőségét alátámasztja még a korábbi szöveghő is, amely szintén megmutatta, hogy ezek a foglalkozások fordultak elő a diákok válaszaiban a leggyakrabban

Arra a kérdésre, hogy kihez fordulnál, ha kérdésed volna a munka világával vagy a továbbtanulással kapcsolatban, a diákok döntő többsége az internetről szerezne információt magának. Jóval kevesebben vannak, akik barátjuktól vagy ismerősüktől kérnének segítséget, esetleg a családban vitatnák meg ezt a kérdést. A tanártól való segítségkérés még ritkábban fordul elő annak ellenére, hogy az egyes iskolákban vannak kijelölt tanárok, akik segítenek a pályaválasztással kapcsolatos kérdések megválaszolásában. Szakembertől – pszichológustól, tanácsadótól még ennél is kevesebben kérnének tanácsot. Ennek oka talán abban is rejlik, hogy sok helyen nem is ismerik a pályatanácsadás szolgáltatást, az iskolában pedig sokszor nem működik pszichológus, akivel meg lehetne beszélni a nehézségeket. E nélkül marad az internet a maga gyors bizonytalanságával és arcnélküliségével. Bár léteznek ma már kiváló weboldalak, amelyek a diákok segítségére szolgálnak, ugyanakkor egy ilyen fontos döntés meghozatalában ez önmagában nem elégséges. Szükséges hozzá még az emberi tényező, amely sokszor talán csak egy gesztus vagy a pusztá jelenlét, az odafigyelés és meghallgatás. Ezt az internet nem tudja megadni.

A diákok jövőképe

A kérdőívben rákérdeztünk a diákok jövővel kapcsolatos elképzeléseire is. Mivel az adatközlőink gimnazisták, ezért feltételeztük, hogy nagy százalékuk tovább akar majd tanulni, ezért a „Mit szeretnél csinálni az érettségi után?” kérdés válaszlehetőségeit úgy adtuk meg, hogy abban jelenjen meg az ország is, ahol szeretnék folytatni tanulmányaikat. Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy hányan akarnak Szlovákiában továbbtanulni, hányan választanák a környező országokat – elsősorban Magyarországot és Csehországot, és hányan mennének ezeken kívüli országokba. Az eredmények azt mutatták, hogy a gimnazisták 80%-a szeretné valamilyen intézményben folytatni tanulmányait. 160 diák jelezte, hogy tanulmányait Szlovákiában szeretné folytatni, ez a teljes minta 38%-a. A diákok 27%-a magyarországi, 14%-uk (38 diák) pedig más külföldi (nem cseh és nem magyarországi) egyetemet jelölt meg.

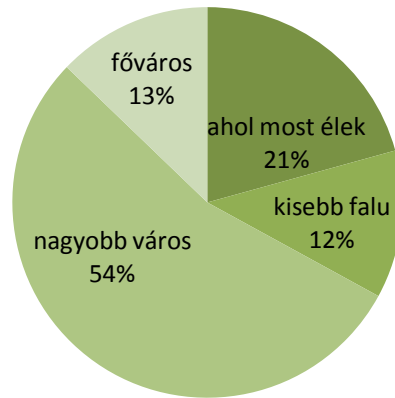

2001-ben a Mozaik elnevezésű kutatásban a diákok 44%-a kifejezetten Szlovákiát jelölte meg, hogy itthon szeretné folytatni tanulmányait, 20%-uk pedig Magyarországot. 2001 óta a lehetőségek változtak, jelenleg az EU ösztöndíjrendszerét sokkal többen használják ki, nagyobb a lehetőség külföldi ösztöndíjat szerezni, illetve Magyarország gazdasági pozíciója is nagyban megváltozott (2001-ben Szlovákiához képest gazdaságilag vonzóbb volt), nem beszélve a politikai történésekről (pl. a magyarországi 2004-es népszavazás a kettős állampolgárságról), amelyek komoly érzelmeket mozgattak meg a szlovákiai magyarokban is.

Ezen tényezők hatására azt várnánk, hogy Magyarországra kevesebben fognak jelentkezni és többen maradnak Szlovákiában vagy választanak más külföldi egyetemet. Az adatok azonban ettől eltérőek: 2001-hez képest jelenleg 6%-kal kevesebb diák szeretne Szlovákiában továbbtanulni, és 7%-kal nőtt azok száma, akik Magyarországot választják, ugyanakkor 10%-ról 14%-ra növekedett azok száma, akik más külföldi egyetemet választanak.

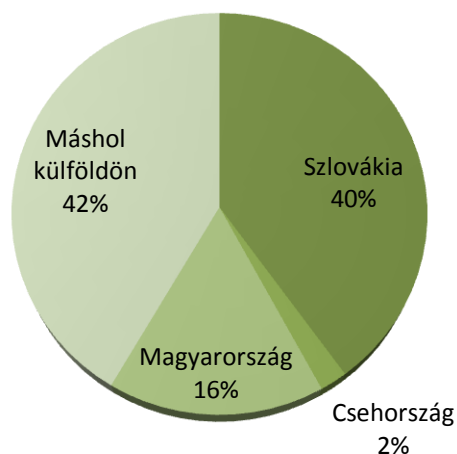
A jelenlegi gimnazisták, az adatközlőink bár jelenleg még középiskolások, de tíz év múlva ők jelentik azt a fiatal értelmiségi réteget, amelyik döntéshozó helyzetbe kerül. Ezért a továbbtanuláson túl, arra is kitértünk, hogy hol képzelik el a jövőjüket 10 év múlva. Rákérdeztünk egyrészt az országra, másrészt a településtípusra is, ahol majd élni szeretne. Ez utóbbi azért is izgalmas, hiszen az értelmiségi réteg otthonmaradása (nem csak az országban, hanem konkrétan azon a településen ahonnan származik) sokszor az adott közösség túlélését is jelentheti. A válaszadók több mint a fele jelölte meg, hogy egy nagyobb városban szeretne majd élni és csupán 21% szeretne ott maradni, ahol jelenleg is tanul. Úgy tűnik, hogy a fiatalok elvándorlása inkább a nagyobb városok felé történik, kevésbé a főváros felé, amit csak 13%-uk jelölt meg.

Milyen településen képzeled el a jövődet 10 év múlva?

Ha országokra lebontva nézzük ezt a kérdést, akkor egy kevéssel több diák jelölte meg azt, hogy jövőjét külföldön (sem Magyarországon, sem pedig Csehországban) képzelel el. Az, hogy a szlovákiai magyar gimnazisták csupán 40%-a szeretne szülőhazájában maradni, aggasztó a kisebbség jövője szempontjából. Tíz év múlva 20-25 évesen éppen az új generációt fogják jelenteni, amelyeknek át lehetne adni a feladatokat. Ha ennek a generációnak a 60%-a eltűnik, akkor a 2021-es népszámlálás a szlovákiai magyarok számának tekintetében sokkal negatívabb eredményeket fog mutatni még a mostani, 2011-es census eredményeinél is.

Melyik országban képzeled el a jövődet 10 év múlva?

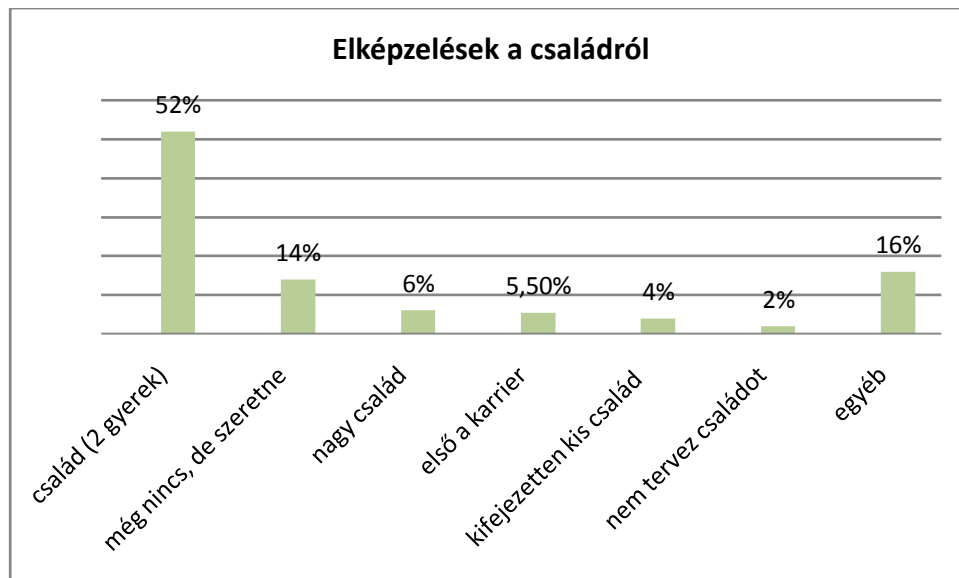

Hogy a diákok jövőképét minél árnyaltabban megismerjük, arra kértük őket, hogy pár sorban írják le, milyennek képzelik el az életüket tíz év múlva. Szempontokat is megadtunk a kérdésben – kértük őket, hogy a jövő bemutatásánál térjenek ki a családra, a munkára és a szabadidő eltöltésére. A kérdésre adott válaszok elemzése tartalomelemzéssel történt. Az elemzés során összegyűjtöttük a család, a munka és szabadidő témákban azokat a leggyakoribb szempontokat, amiket a diákok válaszaikban említettek.

A mintában összesen 358-an említik a **családot**. A válaszadók fele (52%-a) férjben/feleségben és 2-3 gyerekben gondolkodik. Fontosnak tartják, hogy családjuk elsősorban boldog legyen, emellett összetartó, jól működő és harmonikus. Emellett többen hangsúlyozták még az egészséget, mint vágyott tulajdonságot. Sokan a család szó alatt nem a jövőbeli családjukat, hanem a jelenlegit értették. Ugyanakkor jellemző volt, hogy az új család mellett a régihez való hűségüket is kifejezték - pl. közel szeretnének lakni szüleikhez vagy támogatni szeretnék őket.

A diákok 6%-a nagycsaládot szeretne magának legalább 4 gyerekekkel, 4%-uk ezzel ellentétben teljesen kis családot akar magának – maximum egy gyerekkel.

14% írta, hogy még nincs családjá, de szeretne. Van stabil élettársa vagy párja, akivel együtt él és a közös jövőt tervezik. 5,5% gondolja úgy, hogy mielőtt családot alapít, felépíti vagy megerősíti karrierjét, és csupán 2%-uk nem tervez egyáltalán családot. Ezek egy kisebb része amiatt, mert papi hivatást választ magának, nagyobb részük nem indokolta meg választását.

A **munkát** 324 diák említette a válaszában. 104 diák konkrét foglalkozást írt le, mellé nem jelölt meg semmilyen arra vonatkozó jellemzőt. Ezek többnyire értelmiségi foglalkozások voltak, esetleg a

családi vállalkozás továbbvitele. Azoknál a válaszoknál, ahol a diákok körülírták a jövőbeli munkát, legtöbbször az anyagi biztonságot emelték ki. A munkával megszerzett pénzen elsősorban saját hobbiikat akarják fedezni, ugyanakkor legalább ennyire hangsúlyos az is, hogy családjuknak biztosítsák a jólétet. Néhányan azt is megemlékeztek, hogy szüleik támogatása miatt fontos nekik a jól fizető munkahely. Továbbá fontosnak tartják, hogy munkájuk olyan legyen, ami érdekli őket, szeretik és örömmel végzik. Munkahelyükre szeretnék jóérzéssel bemenni. Kevesebben említik azokat a tényezőket, mint pl. sikeresek legyenek munkájukban, karriert tudjanak építeni. Még kevesebben pedig a jövőbeli munkájuk fontos tulajdonságaként határozzák meg, hogy az biztos legyen, végzettségüknek megfelelő, a munka maga és ők maguk is legyenek megbecsülve általa. További szempontként merült fel, hogy legyen közel a lakóhelyükhöz. A biztonságra való törekvés a válaszokban kevésbé volt jelen, mint a munka megítélésére vonatkozó kérdés esetében.

A szabadidőt 311 válaszadó említi. A válaszaikat három csoportba lehet osztani, amelyek egyenlő mértékben jelennek meg a mintában. Az első csoportba azok tartoznak, akik szabadidejüket a hobbiikuknak fogják szentelni. Második csoport jellemzője, hogy szabadidejüket barátaikkal vagy olyan emberekkel szeretnék eltölteni, akikben megbíznak, akik számukra fontosak. A harmadik csoport kifejezetten a családot említi, azaz a szabadidejét szeretné családjának szentelni, ill. olyan szabadidős programokat szervezni, amelyen családjával együtt vehet részt.

A válaszokból egy optimista jövőkép rajzolódik ki, amely boldog, gyerekes családot, elsősorban jól fizető, izgalmas munkahelyet mutat. A szabadidő eltöltésében pedig a közeli emberi kapcsolatok, elsősorban a család fontossága jelenik meg.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A diákok pályaválasztását vizsgálva az derült ki, hogy gimnazistaként a **továbbtanulásra**, mint **megkérdőjelezhetetlen** irányra tekintenek, a sikeresség kulcsaként pedig a külföldi egyetemre való kijutást fogalmazták meg. A szlovákiai magyar gimnazisták csupán **40%-a szeretne szülőhazájában maradni**, a többség Magyarország, ill. a külföld felé orientálódik. Mindez a továbbtanulás mellett a további boldogulásukra is jellemző, ami a kisebbség megmaradását tekintve veszélyeztető tényező lehet.

Egyetemet alapvetően **szubjektív tényezők** alapján választanak: az egyetem hírneve, amely csak évtizedek múlva derül ki valójában, ill. annak nehézségi foka, amely többnyire inkább önértékelési kérdés.

Értékrend tekintetében a diákok **konzervatív** képet mutatnak. Választásaikban leginkább az őket körülvető bizonytalan helyzet „lennyomata” tükröződik, egyáltalán nem jelennek meg bennük „karrierista”, „törekvő”, „lánglelkű” megnyilvánulások. A legkevésbé a rugalmasság tűnik a vizsgált diákok szemében értéknek, ami pedig egyébként a posztmodern munkaerőpiac által kínált egyik leggyakoribb értéknek számít. Ellentét mutatkozik tehát a posztmodern környezet által kínált értékek és a szüleiktől örökölt biztonságkereső beállítottságú, konzervatív értékrend között.

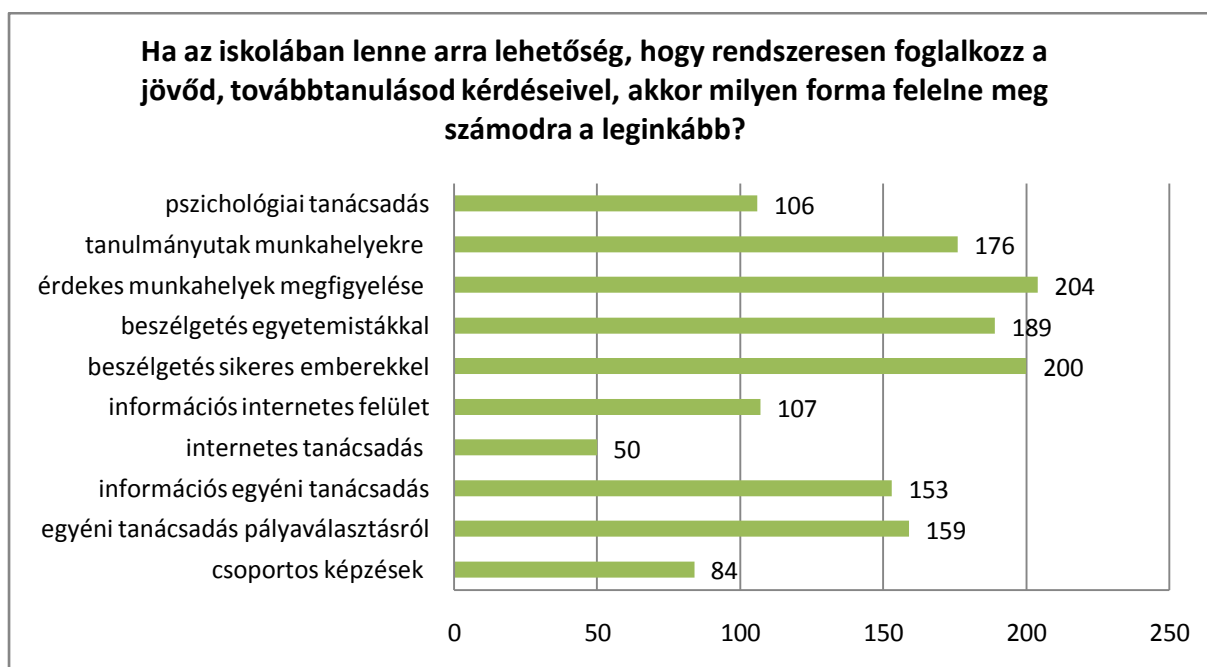
A diákok **jövőképe alapvetően optimista**, nagy hangsúlyt fektetnek a családra. A diákok nagy része saját családot és gyerekeket szeretne magának, munkahely tekintetében pedig a legfontosabb szempontoknak a jó fizetést és az izgalmas, motiváló munkát határozták meg.

Sokféle szakmát ismernek, a látókörük ebben a tekintetben tágak mondható. A legnagyobb presztízsű szakmának az orvost, tanárt és jogászt tartják.

A továbbtanulással kapcsolatos **kérdéseikre** leginkább az **interneten és a baráti körben** keresik a választ, a szülőket és a tanárokat kevésbé szólítják meg.

A kérdőív utolsó kérdésében a pályaválasztással kapcsolatos lehetséges szolgáltatások iránti igényt próbáltuk felmérni. Elsődlegesen azt mondhatjuk a kapott eredmény láttán, hogy a felkínált lehetőségek többségével élni kívánna a megkérdezett diákjaink több, mint egyharmada, tehát viszonylag nagy érdeklődés mutatkozik a pályaválasztást segítő eszközök iránt. A diákok leginkább olyan kompetensnek érzett személyektől szereznének be információkat, akik az adott szakmát művelik, esetleg az egyetemen tanulják, és abban sikeresnek tekinthetők. A tanácsadások egyes

típusait, ill. a csoportos foglalkozásokat választották a legkevesebben. A diákok a pályaválasztást praktikus oldalról közelítik meg. A válaszaik azt mutatják, hogy a diákoknak igényük van arra, hogy a leendő szakmájukat gyakorlati oldalról, a mindennapok oldaláról is megismerjék. Ugyanakkor az is jól látszik, hogy azokat a lehetőségeket részesítették előnyben, ahol információszerzésről van szó, kevésbé preferálták azokat a formákat, melyek inkább az önismereti munkát helyezik előtérbe, hiszen ezeket a módszereket nem ismerik, és bár a saját életük „dolgai” érdekli őket ebben az életkorban a leginkább, az ilyen, „direkt” önismeretre fókuszáló módszerek nincsenek benne a diákok látóterében. Sokkal inkább azokat a forrásokat keresik, ahonnan jól megragadható, egyenes, érthető és követhető mintákat, a jövőbe mutató tanácsokat kaphatnak. A kérdőív egészéből azonban erőteljesen megmutatkozik a reális énkép megerősítésének szükségessége is.

ZÁRSZÓ

Bár a kutatásnak ezek csupán elsődleges eredményei, de már az ezek által mutatott tükör is, ha általános értelemben nézzük, sokat elmond szlovákiai magyar közösségünk középiskolás korosztályáról. Nem csak a pályaválasztással kapcsolatos motivációikról, félelmeikről, lelkiállapotukról és gondolkodásmódjukról kapunk képet, hanem arról is, hogy – az ő jövőképük tükrében – milyen jövő felé tart ez a társadalom. Azzal a képpel, amit a kutatásunk alapján láthatunk, dolgunk van, nem csak nekünk, ifjúsággal és nem-formális neveléssel foglalkozó fejlesztőknek, hanem a szlovákiai magyarságért felelősséget vállaló más szereplőknek is – tanároknak, nevelőknek,

kutatóknak, közéleti szereplőknek, döntéshozóknak és mindazoknak, akik képesek, hajlandóak tenni, hiszen a saját jövőnkéről is van szó, amikor ennek a korosztálynak a jövőjéről gondolkodunk.

Látva azt, hogy mire van szükségük, nyitottságuk, érdeklődésük ezeknek a fiataloknak és mik azok a külső és belső feszültségek, amelyekkel küzdenek, mindenekelőtt azt mondhatjuk, hogy első lépésként az őszinteséggel, figyelemmel, hiteles példák megmutatásával, a jövőről kezdeményezett beszélgetésekkel már nagyon sokat tehetünk. Azzal, hogy elismerjük a jelen helyzet nehézségeit, és megengedjük a fiataljainknak, hogy keresőek, bizonytalanok, alkalmasint feszültek vagy tanácstalanok, neadjisten motiválatlanok legyenek, már nagyon sokat tettünk azért, hogy a jövő alakulni tudjon.

Az eredményekből látható értékrendi változások és az értékrend kettősségének szorító érzése, a példaképek keresése és a velük való felnőtt-felnőtt párbeszédre való igény, illetve a világ iránti nyitottság, kíváncsiság mind-mind olyan területek, ahol tevőlegesen tudunk felelősséget vállalni, mindemellett pedig egy olyan egészséges közeg kiépítésén dolgozni, amelyben a fiataljaink bátor és szabad, saját személyiségük kibontakozását leginkább elősegítő és saját érkeiknek megfelelő döntéseket tudnak meghozni a felnőtté válás útján.

Szakirodalom

Babbie, Ear: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, 2004

Bencze Éva: Az intézmények szakmai programjának tartalmi elemzése a pályázat tükrében: A pályaválasztás-pályaorientáció és a munkaerőpiaci felkészítés módszereinek megjelenése. A tanulmány 2007-ben született. Forrás:
http://www.tegyesz.hu/REGI/pdf_hefop/palyavlaszta_hefop.pdf Letöltve: 2012. 02. 20.

Csíkszentmihályi Mihály, Barbara Schneider: Életre hangolva. A felnőtté válás útvesztői. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2011.

Herczku Mónika: Csak az iskolának tanulunk? Forrás:

http://www.profession.hu/cikk/20110331/csak_az_iskolanak_tanulunk/524/p/873 Letöltve: 2012. 03. 05.

Kovácsné Tóth Ágnes: Pályaválasztási motiváció értékrendi alapjai diplomás ápoló és tanárképző főiskolai hallgatók körében. Doktori értekezés, Semmelweis Egyetem Patológiai Tudományok Doktori Iskola, 2007.

Lampl Zsuzsa, Tóth Károly: Mozaik 2001 – gyorsjelentés, Felvidék. In: Mozaik 2001 – Gyorsjelentés, szerk. Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002, 45–91.

Lampl Zsuzsa: A fiatalok elsősorban tévét néznek, s havonta fél könyvet olvasnak. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005/1, 95–108.

Lampl Zsuzsa: Munkaerőpiaci és egészségügyi helyzet – a szlovákiai magyar identitás alakulásának újabb tényezői. Pro Minoritate 2006/Nyár-Ősz, Pro Minoritate Alapítvány Budapest, 2006.

Preuss-Lausitz, Ulf: A fiatalok világa a posztmodern társadalomban. Új Pedagógiai Szemle, 1997. július-augusztus.

Siba Balázs: Isten és élettörténet. Loisir Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Tóth Erzsébet Fanni, Morvai Tünde: Küszöbön állva! A szlovákiai magyar végzős középiskolások szociológiai felmérése/Stojací na prahu. Sociometrický prieskum maďarských stredoškolských absolventov na Slovensku. Kempelen Farkas Társaság, 2010.